

ТРАНСФОРМАЦІЯ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ У ПЕРІОД ВІЙНИ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

TRANSFORMATION OF FAMILY VALUES DURING THE WAR AND ECONOMIC CRISIS

Стаття присвячена аналізу трансформації сімейних цінностей під впливом економічної нестабільності та зовнішніх загроз. У сучасних умовах війни та економічної кризи українські сім'ї змушені долати серйозні виклики, що суттєво впливають на їхню структуру, функціонування та систему відносин. Вимушена міграція, соціально-економічна нестабільність, втрата житла та роботи, а також психологічний тиск спричиняють значні зміни у традиційних моделях сімейного життя.

Використовуючи метод теоретичного аналізу, синтезу, узагальнення даних наукових джерел, соціологічних досліджень та статистичних даних, авторка зазначає, що трансформація сімейних цінностей у період війни та економічної кризи є складним і багатограним процесом. Вона відображає адаптацію родин до нових соціальних, економічних і політичних реалій, зміни в соціальних ролях та пріоритетах, а також зміну ставлення до матеріальних та духовних цінностей.

Авторка дійшла висновку, що війна та економічні труднощі спричиняють зміни в сімейній структурі, посилюючи взаємну підтримку, солідарність і спільні зусилля задля виживання. Водночас виникають нові виклики, такі як зростання рівня конфліктності, дезінтеграція сімейних зв'язків, зміна батьківських стратегій та перегляд традиційних гендерних ролей.

Отримані результати також вказують на поглиблення процесу індивідуалізації сімейних цінностей, зниження пріоритетності традиційної сімейної моделі та підвищення значення гнучких форм сімейної взаємодії. Війна та криза не лише дестабілізують сім'ю, але й сприяють появі нових механізмів адаптації, що можуть визначити майбутній розвиток сімейних відносин в українському суспільстві.

Ключові слова: сімейні цінності, війна, економічна криза, гендерні ролі, роз'єднані сім'ї, домашнє насильство, адаптація.

The article analyses the transformation of family values under the influence of economic instability and external threats. In the current conditions of war and economic crisis, Ukrainian families are forced to overcome serious challenges that significantly affect their structure, functioning and system of relations. Forced migration, socio-economic instability, loss of housing and jobs, as well as psychological pressure causes significant changes in traditional family life patterns.

Using the method of theoretical analysis, synthesis, and generalisation of data from scientific sources, sociological research, and statistical data, the author notes that the transformation of family values during the war and economic crisis is a complex and multifaceted process. It reflects the adaptation of families to new social, economic and political realities, changes in social roles and priorities, as well as changes in attitudes towards material and spiritual values.

The author concludes that war and economic hardship are causing changes in family structure, strengthening mutual support, solidarity and joint efforts to survive. At the same time, new challenges are emerging, such as increased conflict, disintegration of family ties, changing parenting strategies and revision of traditional gender roles. The findings also point to a deepening process of individualisation of family values, a decrease in the priority of the traditional family model, and an increase in the importance of flexible forms of family interaction. War and crisis not only destabilise the family, but also contribute to the emergence of new adaptation mechanisms that can determine the future development of family relations in Ukrainian society.

Key words: family values, war, economic crisis, gender roles, separated families, domestic violence, adaptation.

УДК [316.36:316.752]:355.422
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.66.62>

Опанасюк Т.А.

к.і.н., доцент кафедри політології та міжнародних відносин
Рівненський державний гуманітарний університет

Сім'я є визначальним чинником соціальної стабільності, передачі культурних цінностей та підтримки індивідів у важкі періоди. Сьогодні в умовах війни та економічної кризи сімейний інститут зазнає глибоких змін, що впливає як на окремих індивідів, так і на суспільство в цілому. Змінюються рольові моделі, очікування щодо сімейних відносин, соціальні функції сім'ї та її стійкість до стресових факторів. Ці трансформації можуть бути як тимчасовими, так і стійкими, залежно від тривалості та інтенсивності кризових явищ. Дослідження цих змін є важливим для розуміння того, як суспільство адаптується до кризових умов та які довгострокові наслідки це може мати. Отримані дані сприятимуть поглибленню теоретичних знань та практичному застосуванню рекомендацій

у сфері соціальної політики, що має важливе значення для майбутнього розвитку суспільства.

Метою даної статті є аналіз трансформації сімейних цінностей в умовах війни та економічної кризи, зокрема зміни у сімейних ролях, відносинах між поколіннями та впливу економічних факторів на стабільність сім'ї.

Для дослідження трансформації традиційних сімейних ролей і базових ціннісних орієнтирів, спочатку необхідно з'ясувати значення поняття «сімейні цінності». Насамперед зазначимо, що соціологи та психологи тлумачать поняття «сімейні цінності» з дещо різних позицій, акцентуючи увагу як на соціальних, так і особистісних аспектах цього явища.

Так, Т. Парсонс визначає сімейні цінності як систему норм переконань і моделей пове-

дінки, що регулюють взаємини між членами сім'ї [10, с. 229].

У «Соціологічній енциклопедії» сімейні цінності визначаються як сукупність цінностей, норм, установок, що відображаються в значимих на конкретний історичний час звичаях і традиціях та виступають критеріями оцінювання нормативних, припустимих чи антисоціальних виявів поведінки [13, с. 438].

Сімейні цінності включають усталені традиції, звичаї та ритуали, які передаються з покоління в покоління та регулюють взаємодію членів сім'ї. Вони сприяють збереженню культурної спадщини та ідентичності родини. А інститут сім'ї є базою для соціальної згуртованості, підтримки взаємних ролей (наприклад, розподілу обов'язків між батьками і дітьми) і забезпечення стабільності сімейного кола. Сімейні цінності допомагають встановити стандарти поведінки та очікування від членів родини, що є важливими для відтворення соціальних зв'язків та норм у суспільстві.

З точки зору психології, сімейні цінності це внутрішньо-індивідуалізований набір переконань, ідеалів і норм, які формуються у дитинстві в сімейному середовищі і впливають на емоційний стан та особистісний розвиток [9, 276].

Сімейні цінності визначають емоційний клімат родини – відчуття любові, підтримки, безпеки та взаємоповаги. Ці емоції, закріплені в сімейному досвіді, формують базу для розвитку самооцінки дітей. Через сімейні взаємодії діти засвоюють моральні принципи (чесність, відповідальність, толерантність), що стають орієнтирами у їхньому подальшому житті. Батьківський приклад у щоденних ситуаціях є основним чинником передачі цих цінностей. Формування сімейних цінностей сприяє створенню цілісної системи особистісних переконань, що впливають на вибір життєвих шляхів, соціальну адаптацію та здатність до побудови здорових взаємин.

Таким чином, сімейні цінності є багатограним явищем. З одного боку, вони виступають соціальним конструктом, який регулює взаємини в сім'ї, зберігає традиції та сприяє суспільній стабільності. З іншого боку, вони є внутрішнім ресурсом, що впливає на емоційний і моральний розвиток особистості, формуючи фундаментальні переконання, необхідні для гармонійних міжособистісних відносин. Обидва ці аспекти взаємодоповнюють один одного, допомагаючи зрозуміти, як сімейні цінності впливають на функціонування родини як соціального інституту, так і на індивідуальний розвиток її членів.

Структура сімейних цінностей охоплює кілька важливих груп: цінність любові, яка включає духовно наповнені інтимні стосунки;

цінність батьківства; цінності сімейної гармонії, що виявляються у турботі, взаємопідтримці, повазі та спілкуванні; а також цінності матеріального та організаційного функціонування сім'ї, зокрема працьовитість, фінансову стабільність і активність. Гармонійне поєднання цих цінностей є основою міцності та єдності сім'ї [3, с. 290].

На процес формування і розвитку системи сімейних цінностей впливають три основні фактори: 1) історичні умови, в яких розвивалися і формувалися ціннісні уявлення про сім'ю та сімейні взаємини; 2) культурно-ідеологічні аспекти життєдіяльності суспільства та сім'ї; 3) економічні фактори, які в той чи інший спосіб впливають на ціннісну сферу родини [11, с. 6].

Сьогодні в умовах війни та економічної кризи сімейні цінності набувають нового змісту, оскільки зовнішні фактори вимагають переосмислення традиційних моделей взаємодії.

Війна спричинила масштабні та багатогранні наслідки для українського суспільства: тисячі загиблих серед військових та цивільних; велика кількість поранених, багато з яких отримали інвалідність; величезні матеріальні збитки (руйнування соціальної інфраструктури, житла, міст); мільйони українців стали ВПО або біженцями за кордоном; падіння ВВП, інфляція, зростання державного боргу; психологічні травми тощо. Зазначені фактори безпосередньо впливають на життєдіяльність та функціонування інституту сім'ї та трансформацію сімейних цінностей.

Війна спричинила масштабні міграційні процеси. Станом на кінець 2024 р. за кордоном перебували 7,7 млн. громадян України. З них 5,3 млн. – у ЄС. На кінець жовтня 2024 р. за даними Євростату, 4,1 млн. українців отримали статус тимчасового захисту в ЄС [12].

Кількість переселенців в Україні становить понад 4,6 млн. осіб. (станом на жовтень 2024 р.). Найбільше ВПО зареєстровано у Донецькій та Харківській областях. Серед них 59,9% складають жінки. Також серед внутрішніх переселенців зареєстровано близько 906 тис. дітей [5].

Вимушена міграція призводить до появи нових типів сімейних структур, зокрема роз'єднаних сімей. Багато родин опинилися в ситуації вимушеної розлуки через евакуацію, мобілізацію, трудову міграцію або втрату житла. Це має серйозний вплив як на окремі сім'ї, так і на суспільство загалом. Розділення сімей змінює традиційні уявлення про родинні ролі, взаємну підтримку, виховання дітей та відповідальність між членами родини. Це підтверджують і результати гендерного аналізу, проведеного у травні 2022 р. структурою ООН Жінки та організацією «CARE International» [15]. Війна та кризові обставини змушують жінок

брати на себе функції годувальниці, одноосібної виховательки та приймати важливі рішення, що трансформує традиційні гендерні ролі та сприяє утвердженню більшої рівності в сім'ї. Діти, які ростуть у роз'єднаних сім'ях, нерідко беруть на себе додаткову відповідальність, допомагаючи матері або доглядаючи за молодшими братами й сестрами. Це формує їхню самостійність, але водночас може спричинити емоційне віддалення від батька, який перебуває далеко.

Роз'єднання сімей – серйозний соціальний виклик, який має довготривалі наслідки як на індивідуальному, так і на суспільному рівні. Для зменшення негативного впливу важливим є розроблення програм підтримки родин, психологічної допомоги, а також сприяння соціальної та економічної реінтеграції вимушено розлучених сімей після завершення кризових періодів.

Результати дослідження Gradus Research Company проведеного у жовтні 2023 р. серед жінок ВПО, дружин військовослужбовців та жінок, які перебували у тимчасовій еміграції за кордоном і вже повернулися, також свідчать про суттєві зміни ролі жінки у сім'ї та збільшення навантаження на них [2]. Так, серед трьох груп респонденток життя дружин військовослужбовців змінилося найбільше: 54% з них декларували зростання фінансових обов'язків, 62% відчули більшу відповідальність за виховання дітей і 63% почали активніше планувати життя родини. У той же час для опитаних жінок, які повернулися з-за кордону, зміни виявилися менш відчутними: 19% з них почали приймати більше рішень щодо фінансових питань, 34% активізували свою роль у вихованні дітей і 38% стали більше планувати сімейне життя.

Всі цільові групи дослідження також засвідчили про погіршення фінансового становища родини. Найбільше – жінки, які мігрували за кордон і вже повернулися, та жінки-ВПО. Серед перших частка тих, чий рівень сімейного доходу є низьким або нижчим середнього, зросла втричі (з 17% до 50%), а серед других – вдвічі (з 37% до 70%). У родинях ВПО значно збільшився вплив матері: 40% декларують підвищення її авторитету у вихованні дітей до 12 років, і 58% – дітей віком від 13 років. Роль батька у родинях ВПО переважно залишилася такою ж, як на початку повномасштабної війни. На відміну від жінок-ВПО, у сім'ях дружин військовослужбовців авторитет зріс у обох батьків. 48% опитаних жінок вказали на збільшення впливу батька у вихованні дітей до 12 років, і 42% – у вихованні дітей від 13 років. Щодо авторитету матері, то 53% та 44% респонденток зазначили про його підвищення для дітей віком до 12 та від 13 років відповідно. Також дослідження показало, що важливішу роль у вихованні дітей почали відігравати родичі,

зокрема бабусі та дідусі. Це змінює динаміку сімейної влади та може вплинути на ставлення до старших поколінь.

Можемо спостерігати також зміни у ставленні до шлюбу та батьківства. Зазначимо, що на початку повномасштабного вторгнення спостерігалась збільшення кількості укладених шлюбів. Це явище можна розглядати як спосіб знайти емоційну рівновагу у нестабільному світі: у моменти кризи люди шукають того, хто стане їхньою підтримкою та опорою. Для багатьох шлюб став не лише союзом двох людей, а й символом стійкості, способом показати, що навіть під час війни життя продовжується. За даними Міністерства юстиції, у 2024 р. в Україні було укладено 150 210 нових шлюбів, що на 19% менше, ніж у 2023 р., і на 30% менше, ніж до початку повномасштабної війни. При цьому у 2024 р. щомісяця одружувалися в середньому 12,5 тис. пар, що є найнижчим показником за останні 10 років [4].

Водночас у 2024 р. спостерігалось стрімке зростання кількості розлучень (42,2%). Так, згідно з офіційними даними, кількість зареєстрованих розлучень досягла 34,29 тис, що на 10,18 тис. більше, ніж у 2023 р. [4].

Тривала розлука, життєві випробування та стрес сприяли загостренню сімейних конфліктів, які в мирний час залишалися на другому плані. Роз'єднаність сімей лише підсилила суперечності, особливо якщо вони існували ще до початку війни. До того ж багато жінок, отримавши фінансову незалежність за кордоном, змінили погляди на роль жінки в сім'ї та рівноправність у стосунках: раніше вони могли миритися з економічною залежністю, але тепер, здобувши самостійність, не хочуть повертатися до минулого.

Молодь також не поспішає з одруженням та відкладає цей крок «до кращих часів». Війна викликає сильний стрес, депресію та страх перед майбутнім. У таких умовах молоді люди не завжди готові до відповідальності, яку передбачає шлюб.

У травні 2023 р. дослідницькою компанією Info Sapiens на було проведено опитування, метою якого було з'ясувати, якими є соціальні норми щодо гендерних стереотипів про роль чоловіків у батьківстві, та як вони змінилися під час повномасштабної війни (порівняно з 2020 р.).

Результати дослідження показали, що у більшості сімей доглядом за дітьми віком до 3 років займалися матері (69%), переважно батько доглядав за дітьми віком до 3 років лише в 1% сімей. Разом з тим 20% (16% матерів та 25% батьків) зазначають рівномірний розподіл обов'язків. Порівняно з 2020 р. на 15% зменшилася кількість родин, в яких доглядом займалися матері (за працюючого батька), але на 10% зросла кількість сімей, у яких

догляд був рівномірно розподілений. Також суттєво збільшилася участь чоловіків в догляді за дітьми всіх вікових категорій: в щоденному догляді, в тому числі за хворими дітьми, купівлі товарів для дітей, доставці в садочки і школу, тощо. Третина опитаних батьків (чоловіків і мам) сказали, що проводять з дитиною більше часу внаслідок війни (35%), тоді як дещо більше чверті вказали на зменшення такого часу (27%), а ще понад третина – час з дитиною не змінився (37%). Серед чоловіків частка тих, хто внаслідок війни став проводити менше часу з дітьми, становить 40%, а серед жінок – 15%, натомість частка тих, хто став проводити з дітьми більше часу внаслідок війни серед чоловіків становить 28%, а серед жінок – 41%. Стали внаслідок війни ближчими з дітьми 43% опитаних, для половини емоційний контакт не змінився (51%) і лише 6% вказали, що відділилися від дітей. При цьому серед чоловіків про зближення з дітьми вказали 38%, а серед жінок 48% [8].

Значним випробуванням для сімей є також економічна нестабільність. У 2024 р. середня заробітна плата впала до рівня 2018 р., а майже 70% українців змушені працювати в тіньовому секторі без фінансових гарантій. І ця тенденція лише погіршується [4]. Зростання безробіття, інфляція, зменшення доходів призводять до зміни пріоритетів та моделей поведінки. Часто сім'ї змушені переглядати свої витрати, що впливає на рішення щодо народження дітей, освіти та розподілу сімейних обов'язків.

За оцінками IMPACT Initiatives та Центру ста-лого миру та демократичного розвитку у червні 2023 р. більшість домогосподарств повідомили, що зайнятість членів їхніх родин зазнала негативного впливу повномасштабного вторгнення, що виявилось у втраті роботи або скороченні заробітної плати та робочого часу (найбільше постраждали при цьому ВПО та переселенці). Зменшився доступ до оплачуваної роботи, а також зросла залежність від гуманітарної та державної допомоги, поряд із підтримкою друзів і родичів (включно з грошовими переказами) як основних джерел доходу. Для задоволення основних потреб вони застосовують економічні стратегії адаптації до труднощів: витрачання заощаджень, пошук додаткової роботи та скорочення витрат на охорону здоров'я з метою задоволення інших основних потреб [6].

За результатами опитування Центру Разумкова (вересень 2024 р.) зросла частка українців, які «ледве зводять кінці з кінцями» та респондентів, яким «грошей не вистачає навіть на необхідні продукти» (з 9% у червні 2021 р. до 12% у вересні 2024 р.). Також можна спостерігати зниження рівня задоволеності стосунками у сім'ї (з 4,1 до 3,8 бала) [7].

Як результат повномасштабного вторгнення виникла ситуація так званого «зсуву

бідності», тобто окремі категорії відносно благополучних домогосподарств раптово опинилися за межею бідності, а ті групи, які вже перебували за межею бідності до війни, опинилися за межею крайньої бідності, тобто на межі виживання. Війна внесла зміни також до складу найбільш вразливих категорій населення, за межею бідності потрапили домогосподарства, які постраждали від руйнування житла та інфраструктури, від раптового вимушеного переміщення, від втрати джерел доходів, майна, заощаджень тощо. Крім того, ще більше постраждали традиційно вразливі категорії населення: домогосподарства з дітьми з інвалідністю; домогосподарства з трьома та більше дітьми; одинокі батьки з дітьми; домогосподарства з дітьми до 3-х років [1].

За прогнозами демографів, через війну, міграцію та економічні труднощі до половини українських сімей можуть розпастися впродовж найближчих п'яти років [4]. Це, у свою чергу, спричинить ще серйозніші наслідки: падіння народжуваності; відтік молоді за кордон; прискорення демографічної кризи.

Війна та економічна нестабільність спричиняє психоемоційне напруження як у військових, так і в цивільних та є важливим фактором збільшення рівня конфліктності в сім'ях. Відсутність фізичного контакту, неможливість швидко вирішувати побутові проблеми та різні умови життя загострюють конфлікти. Військовослужбовці, які повертаються додому, можуть мати посттравматичний стресовий розлад, що впливає на їхню поведінку, рівень агресії та комунікацію в сім'ї. Члени сім'ї, які пережили евакуацію, втрату житла чи загибель близьких, також стикаються з емоційним вигоранням, що може спричинити роздратованість і часті суперечки. Через втрату роботи чи зниження доходів у багатьох сім'ях зростає економічна напруженість. Це може спричинити звинувачення, непорозуміння та конфлікти щодо витрат. Діти в умовах війни можуть страждати від емоційної нестабільності, що призводить до поведінкових проблем. Як наслідок, зростає рівень домашнього насильства. У 2023 р. кількість випадків домашнього насильства зросла орієнтовно на 20% порівняно з 2022 р. (всього складено близько 150 тис. адміністративних протоколів). Навесні 2024 р. кількість громадян, які вчинили домашнє насильство порівняно з аналогічним періодом 2023 р. збільшилася на 14,2% (26 733 – 2023 р. й 30 529 – 2024 р.) [14].

Таким чином, війна та економічна нестабільність є потужними каталізаторами змін у сімейних цінностях та моделях поведінки. Війна посилила існуючі проблеми української родини та принесла нові виклики і ризики. Зазнали змін структура сім'ї, її функції та ролі, загострилися проблеми бідності, нестабільності шлюбів та домашнього насильства. Під-

сумовуючи вище викладене, можемо виділити наступні трансформації сімейних цінностей:

1. Зміна гендерних ролей у сім'ї. Унаслідок мобілізації та залучення чоловіків до бойових дій жінки все частіше виконують функцію основного годувальника. Водночас збільшується участь чоловіків у вихованні дітей. Відбувається зміщення акценту від традиційного розподілу ролей до рівноправних партнерських відносин, заснованих на взаємній підтримці.

2. Зростання кількості роз'єднаних сімей внаслідок евакуації, міграції чи військової служби. Збільшення числа самотніх батьків і розширених сімей, де вихованням дітей займаються бабусі й дідусі. Ускладнення збереження сімейних зв'язків через нестачу стабільного спілкування та емоційної підтримки.

3. Психологічна адаптація сімейних цінностей до кризових умов. Зростання важливості родинної єдності та підтримки як ключового чинника виживання. Водночас підвищення рівня конфліктності через емоційне напруження, травматичні переживання та фінансові труднощі.

4. Переосмислення матеріальних і духовних пріоритетів. Матеріальний добробут втрачає статус основного чинника сімейного щастя. Родини пристосовуються до економічної нестабільності, переглядаючи підхід до фінансів, виховання дітей та споживання. Зростає значення духовних і емоційних цінностей, таких як довіра, любов і взаємопідтримка. Безпека набуває нового значення, де головним пріоритетом стає стабільність і фізичний захист сім'ї.

5. Зміни у шлюбних та партнерських відносинах. Через психологічний стрес, тривалу розлуку та зміну особистісних цінностей спостерігається зростання кількості розлучень. Водночас війна сприяє швидшому укладенню шлюбів, оскільки пари прагнуть офіційно закріпити свої стосунки через усвідомлення нестабільності майбутнього.

6. Еволюція підходів до виховання дітей. Психологічна стійкість і адаптація стають ключовими принципами виховання. Діти отримують більше самостійності, розвиваючи навички самоорганізації та відповідальності, що є відповіддю на складні реалії сьогодення.

Таким чином, сімейні цінності в умовах війни та економічної кризи стають більш адаптивними, гнучкими, орієнтованими на виживання та збереження внутрішньої підтримки. Необхідні подальші дослідження для глибшого розуміння цих процесів та розробки стратегій підтримки сімей у кризові часи. Розуміння механізмів адаптації сімей до кризових умов сприятиме формуванню ефективних програм підтримки, профілактики соціальної дезінтеграції та поліпшення якості життя громадян.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дитяча бідність: прогностичні оцінки впливу війни на стан домогосподарств з дітьми. Квітень 2023. *Аналітична записка* / Л. Черенько, В. Сариогло, Н. Сітнікова. URL: <https://idss.org.ua/arhiv/Ukraine%20Child%20Poverty%20Report%202023%20ukr.pdf> (дата звернення: 1.10.2024).

2. Зміни в ролях: як війна вплинула на сімейне життя українських жінок. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/changes-roles-how-war-has-affected-family-life-ukrainian-women/> (дата звернення: 5.10.2024).

3. Канишевська Л. Методика вивчення стану сформованості сімейних цінностей у старшокласників. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич, 2022. Вип. 50. С. 289–295.

4. Криза інституту сім'ї в Україні: що чекає на суспільство, коли розлучень більше, а шлюбів менше. URL: <https://fact-news.com.ua/kryza-institutu-sim-i-v-ukraini-scho-chekae-na-suspilstvo-koli-rozluchen-bilshe-a-shlyubiv-menshe> (дата звернення: 5.10.2024).

5. Мінсоцполітики оприлюднило статистику про кількість ВПО в Україні за областями. URL: <https://acmc.ua/minsoczpolityky-oprylyudnylo-statystyku-pro-kilkist-vpo-v-ukrayini-za-oblastyamy/> (дата звернення: 4.10.2024).

6. Оцінка впливу війни на людей. Україна. Червень 2023. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/undp-ua-hia-ukr-2.pdf> (дата звернення: 4.10.2024).

7. Оцінки громадянами соціально-економічної ситуації та соціально-економічної політики влади, соціальне самопочуття громадян (вересень 2024р.). URL: <https://rozumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinky-gromadianamy-sotsialnoekonomichnoi-sytuatsii-ta-sotsialnoekonomichnoi-polityky-vlady-sotsialnesamopochuttia-gromadian-veresen-2024r> (дата звернення: 3.10.2024).

8. Роль чоловіків у батьківстві у час повномасштабної війни. URL: <https://www.sapiens.com.ua/en/publication-single-page?id=283> (дата звернення: 30.09.2024)

9. Сазонова О. В. Сімейні цінності та ролі в установи сімейних пар. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. Кам'янець-Подільський, 2018. № 39. С. 272–295. doi: <https://doi.org/10.32626/227-6246.2018-39.272-295>.

10. Сайтарлі І. А. Соціологія культури Т. Парсонса. *Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. Наук. Пр.* Київ, 2009. Вип. 80. С. 228–240.

11. Сімейні цінності: практико-орієнтований посібник до навчальної програми «Сімейні цінності» / О. В. Мельник, Т. В. Кравченко, Л. В. Канишевська, І. П. Білоцерківець. Івано-Франківськ: НАІР, 2014. 136 с.

12. Скільки українців залишаються за кордоном: чи дійсно їх 7,7 млн. URL: https://ces.org.ua/how_many_ukrainians_remain_abroad/#:~:text=%D0%A2%D0%A1%D0%9A%20%D0%B7%20%D0%B%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%8C%20%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2,%2C3%20%D0%BC%D0%B

В%D0%BD%20%E2%80%93%D1%83%20%D0%84%D0%A1 (дата звернення: 10.10.2024).

13. Соціологічна енциклопедія / уклад. В. Г. Горюнянко. Київ: Академвидав, 2008. 456 с.

14. Ульяненко В. Домашнє насильство під час війни: статистика лякає. URL: [https://glavcom.ua/country/society/domashnje-nasilstvo-pid-chas-vijni-](https://glavcom.ua/country/society/domashnje-nasilstvo-pid-chas-vijni-statistika-ljakaje-1001540.html)

[statistika-ljakaje-1001540.html](https://glavcom.ua/country/society/domashnje-nasilstvo-pid-chas-vijni-statistika-ljakaje-1001540.html) (дата звернення: 2.10.2024).

15. Яковлева О. Гендерні стереотипи укорінюються? Як війна змінює роль жінки в Україні та за кордоном. URL: <https://vikna.tv/dlia-tebe/stosunky/yak-zminylas-rol-zhinok-pid-chas-vijny-v-ukrayini/> (дата звернення: 30.09.2024).